

371
дс 91

P-2

1440/—

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ім. М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЖУРАВЛЕНКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА

ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ЗАСТОСОВУВАТИ ДИДАКТИЧНІ ЗНАННЯ
В ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ З ПЕДАГОГІКИ
УЧНЯМИ ПЕДАГОГІЧНОГО УЧИЛИЩА

ІЗ.00.01 – теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

И

Київський педагогічний
інститут ім. О. М. Горького
БІБЛІОТЕКА

Київ – 1993

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313041

Робота виконана в Київському державному педагогічному інституті ім. М. П. Драгоманова .

- Науковий керівник - доктор педагогічних наук,
професор В. І. Бондар
- Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук,
професор В. Ф. Паламарчук
кандидат педагогічних наук,
доцент Семерникова Р. А.
- Провідна організація - Тернопільський педагогічний
інститут

Захист відбудеться " 28 " листопада 1993 р.
о " 16³⁰ " годині на засіданні спеціалізованої ради К. ІІЗ.ОІ.02
в Київському державному педагогічному інституті ім. М. П. Драго-
манова / 252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9 /.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського
державного педагогічного інституту ім. М. П. Драгоманова.

Автореферат розісланий " 28 " березня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат психологічних наук,
доцент

Маз

Л. Г. Подоляк

Актуальність проблеми. Практична діяльність вчителя вимагає переведення отриманих ним у навчальному закладі педагогічних та психологічних знань на мову практичних ситуацій. Проблема ефективного застосування педагогічних знань вивчається багатьма сучасними педагогами та психологами: Б.М.Бім-Бадом, Б.А.Грицком, Ю.В.Громико, І.А.Зязюном, Ю.М.Кулоткіним, О.Г.Морозом А.В.Петровським, Р.А.Семерникової, В.Т.Слободчиковим та іншими.

Навчання учнів умінню застосувати знання досліджується в роботах В.І.Бондаря, І.Г.Єременко, Б.П.Єсипова, Н.О.Менчинської та інших. Природа й сутність цього вміння достатньо досліджені /Ю.К.Бабанський, М.О.Данилов, В.О.Крутецький, М.Д.Левітов, К.К.Платонов, М.М.Скаткін, Г.І.Шукіна та інші/. Питання співвідношення дефініцій 'вміння - навички' знаходять своє висвітлення в роботах Б.О.Ашмаріна, Д.М.Богоявленського, Є.І.Бойко, О.В.Запорожця, Є.П.Ільїна, Є.М.Кабанової-Меллер, В.О.Онщучка, С.Л.Рубінштейна, К.Д.Ушинського, З.І.Ходжави та інших.

В достатній мірі досліджена і проблема формування педагогічних умінь. Їй присвячено дослідження О.Ф.Абдуліно, Є.М.Кабанової - Меллер, Н.В.Кузьміно, А.І.Мищенко, В.О.Сластеніна, Л.Ф.Спіріна, М.Л.Фрумкіна та інших. Разом з тим накопичені в теорії дані про формування окремих педагогічних умінь важко застосувати на практиці. Їх велика кількість та різноманітність утруднює формування комплексу даних умінь у навчальному процесі педагогічного навчального закладу. На цей недолік посилляється Л.І.Рувинський та інші. Деякі дослідники /В.О.Сластенін, Л.Ф.Спірін, М.Л.Фрумкін/ виділяють одне з найважливіших наскрізних інтегральних умінь - уміння використовувати знання з педагогіки в процесі розв'язування педагогічних задач. Формування цього педагогічного вміння цілком доступно для масової практики і сприяє повному й ефективному вико-

ристанню теоретичних знань майбутнім вчителем.

Проблема використання у навчальному процесі педагогічних задач розкривалась у багатьох дослідженнях. Її важливість для формування вмінь використовувати педагогічні знання доведена Л.Ф.Спіріним, В.І.Яровим та іншими. Поняття "педагогічна задача", "педагогічна ситуація" розглядали І.А.Зязюн, О.М.Леонт'єв, І.Я.Лернер, О.М.Матюшкін, Г.С.Сухобська та інші. Структуру педагогічних задач, їхні функції, типи, стадії розв'язування досліджували Л.О.Балакірева, Л.В.Ведерникова, В.І.Загвязинський, Н.Н.Нечаєв, Л.Г.Подоляк та інші. Значні резерви залишилися в дослідженні проблеми створення системи педагогічних задач з метою формування визначеного педагогічного вміння. Цим питанням займалися Л.В.Ведерникова, Л.І.Гоженко, А.М.Орехова та інші. Не повністю дослідженою залишилась проблема формування вмінь застосовувати педагогічні знання у процесі розв'язування задач з педагогіки. Дослідники, які займалися цією проблемою /В.І.Бондар, В.Н.Бондарев, О.Г.Бутрова, В.Ф.Паламарчук, Т.Н.Поддубна та інші/ розкривають лише окремі її аспекти: необхідність поетапного відпрацювання розумових дій при застосуванні знань, можливості різних видів моделей у навчанні, необхідність досягнення визначеного засвоєння знань в процесі спеціальної роботи за схемами орієнтаційних основ дій.

Таким чином, хоча професійна діяльність учителя постійно вимагає використання психолого-педагогічних знань у різноманітних навчально-виховних ситуаціях, наука не дає викладачу педагогіки орієнтирів для його роботи з формування у майбутніх вчителів інтегрального вміння використовувати педагогічні знання при розв'язуванні задач з педагогіки. Це і обумовило вибір теми дослідження: "Формування вмінь використовувати дидактичні знання у процесі розв'язування задач з педагогіки учнями педагогічного училища".

Об'єкт дослідження: засвоєння знань та вмінь з педагогіки учнями педагогічних училищ.

Предмет дослідження: формування вмінь використовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки.

Мета дослідження: виявлення та наукове обґрунтування системи умов, які сприяють ефективному формуванню умінь використовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки учнями педагогічних училищ.

В дослідженні ми виходили із загальної гіпотези: формування вмінь використовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки проходить більш ефективно, якщо:

- у ролі орієнтаційної основи системи педагогічних знань, яка формується в учнів, виступають опорні сигнали, вони органічно входять в систему роботи викладача педагогіки і складають змістовий аспект умінь використовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки;
- спеціальна система навчально-практичних завдань сприяє поетапному формуванню умінь використовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки.

У відповідності з метою та гіпотезою поставлені такі завдання дослідження:

- вивчити стан сформованості умінь використовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки в учнів педагогічних училищ;
- визначити сутність, структуру і місце вмінь застосовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки в процесі підготовки вчителя початкової школи;
- розробити дидактичні умови формування вмінь застосовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки;
- перевірити і науково обґрунтувати ефективність запропонованої

системи навчання.

Теоретичною основою дослідження є положення про провідну роль діяльності у формуванні особистості /Л.С.Виготський, О.М.Леонт'єв/, теорія етапного формування розумових дій /Л.Я.Гальперін/.

Дослідження спирається на роботи вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, учителів-новаторів, на передовий педагогічний досвід. Роботи Ш.О.Амонашвілі, Л.І.Божович, І.П.Волкова, Л.Я.Гальперіна, В.В.Давидова, В.К.Дьяченка, Л.В.Занкова, І.П.Іванова, В.М.Ільїна, В.А.Кан-Каліка, С.Л.Рубінштейна, В.О.Сухомлинського, Г.І.Цукерман, В.Ф.Шаталова, П.М.Ердієва і інші є основою розробки дидактичної системи педагогічних задач, спрямованих на формування вміння застосовувати дидактичні знання.

У ході дослідження використані такі методи: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури; аналіз навчальних планів і програм; спостереження за діяльністю викладачів; бесіди, анкетування учнів; метод експертних оцінок /результатів екзаменаційних сесій, відповідей учнів/, вивчення учнівських робіт, самооцінка учнів, констатуючий і навчальний педагогічний експеримент, дослідне викладання, методи математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає:

- у виділенні інтегрального вміння застосовувати дидактичні знання в процесі розв'язання педагогічних задач; формування якого цілком доступно для масової практики і сприяє повному й ефективному використанню теоретичних знань майбутнім учителем;
- у науковому обґрунтуванні етапності роботи по формуванню вміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки; матеріалізований етап формування вміння здійснювався

в процесі виконання вступних вправ спільно с учителем, зовнішню мовний та мовний "про себе" - у процесі виконання пробних вправ, розумовий - при виконанні тренувальних вправ;

- у визначенні і апробації дидактичних умов ефективного формування названого вміння, до яких належать об'єктивні: урахування при формуванні умінь структури діяльності за використанням знань, що переплітається із системою формування розумових дій і понять; відбір змісту орієнтаційної основи понять і дій, що формуються в учнів; відбір системи педагогічних задач і вправ, які забезпечують гармонійне поєднання рівня проблемності задачі та самостійності суб'єкту. Суб'єктивні умови: попередня підготовленість педагога до процесу формування в учнів умінь застосовувати педагогічні знання на практиці, що виявляється в наявності у нього відповідних умінь та переконань, наполегливості, педагогічного такту; підготовленість учнів до сприймання змісту дидактики у вигляді опорних схем, що досягається попереднім викладанням педагогіки з використанням опор.

Теоретичне значення дослідження:

- розкритий зміст вміння застосовувати дидактичні знання в процесі розв'язання педагогічних задач ;
- побудована модель кожного етапу формування цих умінь, яка дозволила довести, що для ефективного проходження процесу формування необхідно встановити взаємозв'язки між мотиваційним, змістовим та дійово-практичним компонентами вміння;
- встановлено, що при формуванні досліджуваного вміння забезпечення взаємозв'язків між мотиваційним, змістовим та дійово-практичним компонентами можливе, якщо змістовий компонент набуває для учнів форми орієнтаційної основи, використовується при поетапному опрацюванні умінь і будується на основі ідей гуманістичної

педагогіки.

Практична значимість дослідження:

- експериментально доведена можливість створення і використання системи опорних схем з курсу педагогіки як орієнтаційної основи для засвоєння знань і умінь;
- розроблена методика використання викл. чачем педагогіки системи спеціально відібраних навчально-практичних завдань з метою формування в учнів умінь застосовувати знання в процесі розв'язання педагогічних задач;
- на основі одержаних даних розроблені практичні рекомендації для викладачів педагогічних училищ щодо удосконалення підготовки майбутніх вчителів на заняттях з педагогіки для організації та керівництва навчально-виховним процесом у школі.

Основні положення, висновки, які винесені на захист:

- підготовка майбутніх вчителів до ефективного використання педагогічних знань і умінь в навчально-виховному процесі школи повинна включати формування спеціального вміння - наскрізного інтегрального вміння використовувати знання з педагогіки в процес. розв'язування педагогічних задач;
- вищезгадане вміння містить три аспекти: мотиваційний, змістовий і дієво-практичний, тому для його ефективного формування треба забезпечити між ними взаємозв'язки; змістовий компонент повинен набувати форму орієнтаційної основи для учнів, він використовується при поетапному опрацюванні умінь і ґрунтується на основі ідей гуманістичної педагогіки;
- теоретичний матеріал курсу педагогіки доцільно структурувати у вигляді крупних блоків, які засвоюються с використанням опорних схем; формування умінь застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки здійснюється поетапно з вико-

ристанням запропонованих алгоритмів розв'язування задач.

Апробація роботи: здійснювалась в процесі дослідно-експериментальної роботи в Київському педагогічному училищі № 1 протягом 1984-1992 рр. Основні положення роботи доповідалися та обговорювалися в ході науково-практичних конференцій в Дроговацькому педагогічному інституті / 1988, 1989, 1990 р./, в Київському державному педагогічному інституті ім.М.П.Драгоманова / 1990, 1991 р./, на Всесоюзній науково-практичній конференції "Психологи - перебудові народної освіти" в м.Москві /1989 р./, Запропонована методика впроваджується в Київському педагогічному училищі № 1, Київському педучилищі № 3, Луцькому педучилищі, Михайлівському педучилищі Волгоградської області, Волгоградському педагогічному інституті.

За матеріалами дослідження опубліковано 13 робіт, серед яких методичні посібники, рекомендації, статті в журналах "Початкова школа", "Радянська школа", "Среднее специальное образование". У складі творчої групи автор підготував до друку нову програму з педагогіки для педагогічних училищ, вона враховує необхідність інтенсифікації застосування теоретичних знань у ході навчальних занять.

Структура дисертації складається з вступу, двох частин, закінчення, списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми дослідження, обумовлені об'єкт, предмет дослідження, мета, завдання, гіпотеза, методи дослідження, розкриті наукова новизна, практична значимість одержаних результатів, положення, які вносяться на захист.

В першому розділі "Проблема формування умінь застосовувати дидактичні знання при розв'язанні педагогічних задач" дано теоретичний аналіз педагогічної і психологічної літератури, узагальнені результати вивчення практики викладання педагогіки в педагогічних училищах з досліджуваної проблеми.

Аналіз літератури дозволив встановити, що одним з резервів удосконалення процесу застосування знань, зв'язку педагогічної теорії та шкільної практики є зміна підходу до діяльності по використанню знань. Багато дослідників /В.І.Бондар, В.Н.Бочарьов, Т.Н.Поддубна/ відмічають, що ефективність застосування знань в значній мірі залежить від міцності, усвідомленості сформованих систем знань. Повноти і міцності знань учнів у значній мірі сприяє спеціальна робота їх з опорами, які уявляють собою орієнтаційні основи знань і дій. Тільки після такої роботи, на базі міцних наукових знань можливе їх застосування майбутніми вчителями при розв'язуванні педагогічних задач. В протилежному випадку, як показано в працях сучасних дослідників /О.Г.Бутрової та ін./ педагогічні явища і факти можуть розглядатися педагогічними працівниками й майбутніми вчителями ізольовано, в статичі, не в системі. Великі блоки педагогічних знань, скомплектовані за темами і представлені у вигляді опорних схем, допоможуть сформувати в учнів міцну орієнтаційну основу знань і наступних дій. Ця орієнтаційна основа залишається в пам'яті надовго, при необхідності утворені прогалини легко відновити. Достатньо прочитати схему, яка в середньому за обсягом займає сторінку, і знання цілої теми розділу відновлюються в пам'яті, при чому не окремі знання, а розташовані в чіткій системі. Така міцно засвоєна учнями система знань в подальшому служить чіткою орієнтаційною основою для їх виконання.

Використання знань - уміння вищого порядку, включає в себе і

знання і уміння. Тому використання дидактичних знань тісно пов'язане з формуванням в учнів складного педагогічного уміння використовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки. Проаналізувавши підходи дослідників до структури названого уміння, ми виділили основні його компоненти: змістовий компонент, який включає знання в області педагогіки / дидактики / і психології; комплекс часткових педагогічних умінь; мотиваційний компонент, забарвлений певною педагогічною переконаністю.

Формування уміння використовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки відбувається в процесі засвоєння учнями теоретичних знань і на їх базі послідовного формування в них окремих педагогічних умінь. До них належать уміння вивчати результати розв'язання педагогічної задачі, уміння програмувати засіб педагогічної діяльності, виконувати педагогічні дії, ставити педагогічні задачі. Южне з цих умінь в свою чергу складається з цілого комплексу діяльнісних і операційних умінь. Формування елементарних операційних умінь, їх поступове ускладнення, інтегрування, перехід на рівень комплексних діяльнісних умінь повинно відбуватися в процесі виконання спеціально відібраної системи вправ.

В констатуючому експерименті послідовно виявлялась сформованість кожного із компонентів інтегрального уміння. Виявлення сформованості проходило в процесі виконання відповідних завдань. При досліджуванні змістового компоненту уміння критерієм правильності відповіді було процентне співвідношення кількості використаних учнем при розв'язанні задачі елементів педагогічних знань до кількості елементів знань, які треба було застосовувати в даній задачі. Всі відповіді були умовно

розподілені на правильні повні, правильні неповні, помилкові та відсутні. Учні також були розподілені на 4 групи за ступенем сформованості змістового компоненту вміння.

Сформованість діюво-практичного компоненту вміння виявлялась шляхом визначення сформованості комплексу педагогічних умінь, які складають інтегральне вміння використовувати дидактичні знання при розв'язуванні педагогічних задач. До визначення ступеня сформованості кожного вміння були підібрані відповідні завдання.

У результаті вивчення рівня розвитку вміння застосовувати дидактичні знання при вирішенні педагогічних завдань у практиці викладання педагогіки в педагогічних училищах з'ясувалось таке. Змістовий компонент названого вміння фактично відсутній у більш, ніж 36% учнів випускного курсу. Це справило великий вплив на формування власних умінь, що входять у склад інтегрального вміння. Інтуїція, опора на життєвий досвід частково можуть компенсувати розмитість, нечіткість змістового компонента вміння, що і виявляється в рості рівня сформованості окремих власних умінь /вивчати результати рішень педагогічних завдань, програмувати спосіб педагогічної діяльності/ до IV курсу. Але чим складніше власне вміння, що входить у склад інтегрального, тим короткіший зв'язок простежується між глибиною, надійністю, системністю змістового компонента і рівнем розвитку вміння. Величина залежності рівня розвитку вміння від якості його змістового компонента зростає від умінь вивчати результати вирішення педагогічних завдань до умінь програмувати спосіб педагогічної діяльності і, особливо, до вміння ставити педагогічні завдання. Це є однією з причин того, що рівень розвитку власних умінь ставити педагогічні завдання

надзвичайно низький на всіх курсах.

Другою причиною низького рівня розвитку в учнів педагогічних училищ власних умінь, що входять до складу вміння застосувати дидактичні знання при вирішенні завдань з педагогіки, є відсутність у роботі більшості викладачів педагогіки системи завдань, спеціально спрямованих на застосування дидактичних знань в різних умовах і формування на цій основі педагогічних умінь. Для учнів багато завдань створюють нові, незвичні умови для використання дидактичних знань.

На основі вивчення сучасних підходів до проблеми і аналізу стану вміння використовувати дидактичні знання при розв'язанні педагогічних задач в практиці викладання педагогіки була висунута наступна концепція його формування в учнів педагогічного училища.

Структура процесу формування вміння використовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки логічно витікає із структури самого вищезгаданого інтегрального вміння, його компонентів, взаємозв'язків між ними. Тому першою умовою ефективності процесу формування вміння повинна бути така його будова, яка забезпечить замикання взаємозв'язків між мотиваційним, змістовим чи когнітивним і дієво-практичним компонентами вміння. Таке замикання повинно проходити на кожному етапі процесу формування вміння, що можливо, якщо змістовий компонент набуває форму орієнтаційної основи знань і дій, що використовується при поетапній обробці вміння і будується на основі ідей гуманістичної педагогіки. При цьому когнітивний компонент вміння використовує дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки об'єднує матеріал для розуміння орієнтаційної основи дій /сукупності знань, що складають опорну схему - орієнтаційну основу II порядку/ і матеріал для обробки дій на основі алгоритма - евристики

/орієнтаційної основи III порядку/. Тому процес формування інтегрального вміння повинен включати обробку опорної схеми, виведення на її основі, а потім переклад у розумовий план алгоритмів розв'язання задач.

Другою необхідною умовою правильної побудови процесу формування вміння використовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки є відображення у структурі цього процесу структури діяльності по застосуванню знань, яка переплітається, взаємодіє з системою формування розумових дій і понять по П.Я.Гальперіну. Згідно концепції Гальперіна, формування педагогічного вміння в учнів протікає в двох підсистемах: підсистемі умов правильного виконання дій; підсистемі умов відрацьовування бажаних властивостей дії і перенесення його у розумовий план. Використовуючи знання дидактики у підсистемі умов правильного виконання дії, учні запам'ятовують базові, необхідні для розв'язання педагогічних задач за темою теоретичні знання у вигляді схеми-опори; відрацьовують у себе елементарні операційні педагогічні вміння при розв'язанні підготовчих педагогічних задач; спільно виводять алгоритм розв'язання педагогічних задач. Використовуючи знання дидактики в підсистемі умов відрацьовування бажаних властивостей дії і переноса його у розумовий план, учні запам'ятовують алгоритм розв'язання різних типів педагогічних задач, який переходить у розумовий план, допомагає швидко відділяти логіку розв'язання більшості педагогічних задач-ситуацій. В учнів при розв'язанні педагогічних задач формується діяльнісні педагогічні вміння. На базі комплексу цих вмінь по кожній темі при завершенні вивчення розділу "дидактика" у майбутніх вчителів формується складне вміння використовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки. В кожній підсистемі процес формування розумових дій проходить через всі етапи: скла-

дання орієнтаційної основи знань і дій /в першому випадку в ролі основи виступає опорна схема, а в другому - алгоритм розв'язання задач/, виконання дії в матеріалізованому вигляді, мовні етапи і етап виконання дії в розумовому плані. Таким чином, процес формування інтегрального уміння застосовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки повинен проходити через такі стадії:

- засвоєння блока знань у вигляді схеми-опори, перехід опори в розумовий план;
- формування на основі знань в ході їх застосування операційних умінь;
- автоматизація, ускладнення, інтегрування операційних умінь, перехід їх на рівень діяльнісних умінь;
формування діяльнісних умінь на базі знань і операційних умінь даної теми і діяльнісних умінь різних рівнів, сформованих на матеріалі попередніх тем;
- ускладнення діяльнісних умінь, посилення їх інтегральності і формування складного уміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки;
- завершення формування інтегрального уміння в період проходження учнями безперервної практики у школі.

Третьою умовою ефективної побудови та проходження процесу формування умінь застосовувати дидактичні знання для розв'язання задач з педагогіки є відбір змісту відповідних учбових завдань, системи педагогічних задач.

Складніше всього забезпечити гармонійне поєднання рівня проблемності задачі та самостійності суб'єкта. Щоб усі учні могли उपоратися з достатньо складною задачею, необхідно послугово підготувати їх до цього. На це націлено таку побудову системи

задач, при якій учні послідовно переходять від матеріалізованої дії через мовну до розумової, а також застосування опори - алгоритма-евристички. Останній служить підказкою при обдумуванні учнем логіки міркувань при розв'язуванні задачі.

Існує і суб'єктивна передумова ефективності формування вміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки. Це певні якості, якими повинен володіти сам педагог-експериментатор. До них належать: тверда впевненість в дієвості запроваджуваної методики, в необхідності формування у майбутніх вчителів названого інтегрального вміння, поділення позицій гуманної педагогіки, забезпечення високої розумової активності учнів на уроках; м'якість, контактність у поєднанні з вимогливістю, наполегливістю.

Учнів також треба заздалегідь підготувати до роботи з використанням розробленої нами методики. Ця робота передбачає навчання використовувати опорні схеми та педагогічні задачі, починаючи з перших тем курсу педагогіки.

У другому розділі "Формування в учнів педагогічного вміння застосовувати дидактичні знання у процесі розв'язування педагогічних задач" - розкрито хід дослідно-експериментальної роботи по формуванню в учнів названого інтегрального вміння, обґрунтовано зміст і методику експериментального дослідження під час якого виявлено вплив педагогічних умов на підвищення ефективності процесу, дано науковий аналіз його результатів. При дослідженні процесу названого інтегрального вміння ми враховуємо наявність у даному вмінні трьох компонентів: змістового або когнітивного, дієво-практичного і мотиваційного. Формування кожного компонента розглянуто окремо. При цьому відбувалось штучне виокремлення певної підсистеми із цілісного педагогічного процесу.

формування змістового компонента інтегрального вміння проходить на основі принципів головної ролі теоретичних знань в навчанні і великосточного їх введення. Це стало можливим при використанні в процесі викладання опорних схем в усіх темах дидактики. Робота з опорними схемами, розв'язання підготовчих задач, робота з першоджерелами привели до формування первинних операційних умінь, які входять до складу умінь застосовувати дидактичні знання при розв'язанні задач з педагогіки. Для переконання учнів в ефективності використання опорних схем і адаптації їх до цієї роботи потрібен певний час. Тому для вивчення дидактики групи формувалися до роботи за такою методикою. Вивчення перших чотирьох тем курсу педагогіки здійснювалось за опорними схемами. Учні зникали до того, що вивчення теми починається з огляду її основного змісту, головних питань, основних понять і закономірностей, відображених в блоках опорних схем. Учитель пояснює основні положення теми, залучаючи при цьому до бесіди учнів. На двох-трьох /або більше/ наступних заняттях учні глибше знайомляться з окремими положеннями, вивчають підручник, уривки з робіт відомих педагогів, психологів, вирішують підготовчі задачі по темі. Підсумком цієї роботи є своєрідний залік з теоретичного матеріалу теми. Він проходить в письмовій і усній формі. Всі учні відтворюють по пам'яті схему-опору, при необхідності дають деякі словесні пояснення до неї. Більшість учнів відповідають усно, висвітлюючи зміст окремих блоків схеми. Усні відповіді поділяються на відповіді біля дошки перед всією групою; індивідуальні відповіді вихователю, коли група зайнята кресленням схем; наговорення відповіді на магнітофон.

Порівняльний аналіз даних експериментальних і контрольних груп здійснювався за методикою, яка використана в констатуючому

експерименті. Він показав, що ступінь забування дидактичних знань в експериментальних групах III і IV курсів нижчий ніж у контрольних. Кількість правильних повних і неповних відповідей в експериментальних групах на 25-30 % вище, ніж в контрольних. Це свідчить про достатню сформованість змістового компоненту інтегрального вміння.

При поетапному формуванні операційного компоненту інтегрального вміння дидактичне знання, перероблене з метою практичного застосування, було представлено алгоритмом-евристикою. Він використовувався як опора в повному обсязі на етапі виконання дії в матеріалізованому вигляді /виконання вступних вправ/. На "мовних" етапах алгоритм використовувався в скороченій формі при виконанні пробних вправ. На етапі переходу дії в розумовий план /тренувальні вправи/ алгоритм використовувався в інтеріоризованому вигляді, у завданні прямо не вимагалося його застосовувати. Для обробки кожного з складових інтегрального вміння використовувати знання дидактики при розв'язанні задач з педагогіки був підібраний спеціальний вид вправ. Кожен вид вправ відповідно був представлений у формі вступного, пробного і тренувального завдання. Так забезпечувалося просування учнів за етапами формування розумових дій - від матеріалізованого до розумового. Завдяки цьому по кожній темі здійснювалося багаторазове варіативне повторення дидактичних знань, їх глибоке наукове застосування у процесі розв'язування педагогічних задач. В учнів формувалися основні діяльнісні педагогічні вміння, які входять до складу вміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки: вміння вивчати результати розв'язування задач; програмувати спосіб педагогічної діяльності; бачити проблему у змодельованій педагогом ситуації; моделювати ситуацію, яка вміщує

проблему. Вміння виділяти з реальної педагогічної дійсності формується лише на IV курсі в процесі проходження безперервної педагогічної практики. В цей період, в основному завершується формування інтегрального вміння застосовувати знання дидактики при розв'язанні задач з педагогіки.

Нами були проведені 4 серії експерименту, в яких досліджувалась сформованість окремо кожного вміння, як складового інтегрального з контрольних і експериментальних груп. Відповіді учнів розподілялися на правильні повні, правильні неповні та неадекватні. Зрівнювалася кількість відповідей кожної групи у процентному співвідношенні до числа учнів контрольних та експериментальних груп.

Контрольні зрізи показали, що поетапне формування операційного компоненту інтегрального вміння привело до більш високого рівня сформованості складових інтегрального вміння. Відмінність між контрольними та експериментальними групами тим більша, чим складнішим є вміння, яке виявляється. Так, при визначенні рівня сформованості вміння висичати результати розв'язування педагогічних задач кількість правильних, повних і неповних відповідей в експериментальних групах була в середньому на 27% вища, ніж в контрольних. За рівнем сформованості вміння моделювати ситуацію, яка містить в собі проблему, ця відмінність була значно вищою і досягла 40 %.

У процесі експериментального викладання склалась цілісна система роботи з формування педагогічних переконань майбутніх вчителів, яке здійснювалося з урахуванням ідей гуманної педагогіки. Вона включала:

- ознайомлення учнів з суттю, історичними коріннями, основними принципами гуманної педагогіки в ході поглибленої роботи над теоре-

тичним матеріалом курсу;

- побудову навчальної роботи з урахуванням провідних принципів педагогіки, з використанням найбільш ефективних прийомів педагогів-новаторів;
- критичне переосмислення, застосування теоретичного матеріалу, послідовне ознайомлення в активній проблемній формі з важливими досягненнями в галузі педагогічної та психологічної наук і передовою практикою шкільного навчання у процесі виконання учнями системи лабораторних і практичних робіт, розв'язання педагогічних задач;
- подальше удосконалення і закріплення педагогічних переконань учнів у процесі всіх видів педагогічної практики і при виконанні курсових робіт з педагогіки.

Формування педагогічних поглядів і переконань проходило на базі застосування дидактичних знань при розв'язуванні задач з педагогіки. Воно щільно перепліталось з формуванням відповідних педагогічних умінь. За допомогою цього у майбутніх вчителів формувалось інтегральне уміння, побудоване на принципах гуманної педагогіки. Кожна педагогічна задача розв'язувалась з точки зору інтересів школярів як суб'єктів навчання, інтересів їхнього розвитку, становлення як особистості. Таких учнів в експериментальних групах виявилось на 25 % більше, ніж в контрольних. Вони були віднесені умовно до I групи. Найбільша відмінність спостерегалась в IV групі учнів, що проявляли погляди, які суперечили духу гуманної педагогіки. В контрольних групах так або інакше виявили свою схильність до авторитарних методів біля 50% учнів, в експериментальних групах такі учні рідко зустрічалися. В основному завершився процес формування системи педагогічних поглядів і переконань майбутніх вчителів після проходження безперервної педагогічної практи-

ки на IV курсі. Тоді ж добудовувався найважливіший компонент інтегрального вміння - вміння виокремувати проблему з реальної педагогічної дійсності. В експериментальних групах це складне вміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки досить швидко формувалося на базі умінь бачити проблему у змодельованій педагогом ситуації. Учні експериментальних груп виявились краще підготовленими до осмисленого застосування дидактичних знань на педагогічній практиці. Про це свідчать дані письмового порівняльного аналізу проведених однокурсниками уроків. Система спеціальних комплексних завдань була спрямована на з'ясування рівня сформованості вміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки як результату взаємодії всіх його компонентів. Сформованість основних компонентів названого вміння, як і вміння в цілому, в експериментальних групах коливалась від 60 до 78 %. В контрольних групах міра сформованості відповідних компонентів інтегрального вміння знаходилась між 18 і 34 %. Тільки взаємодія в достатній мірі сформованих трьох компонентів дозволяє стверджувати про повноцінне формування інтегрального вміння застосовувати дидактичні знання при розв'язуванні задач з педагогіки. Ущербність будь-якого з вищеназваних компонентів приводила до зниження якості вміння в цілому: до недостатньої глибини аналізу і вирішення проблеми в дусі не гуманної, а традиційної і, навіть, каральної педагогіки, до невміяня запропонувати реальні і ефективні шляхи вирішення поставлених проблем.

У заключенні подані узагальнені результати дослідження, що підтверджують гіпотезу. Дані проведеного дослідження дозволяють сформулювати такі висновки і рекомендації:

- підготовка майбутніх вчителів до ефективного використання пе-

педагогічних знань в навчально-виховному процесі повинна включати формування спеціального вміння – наскрізного інтегрального вміння використовувати знання з педагогіки в процесі розв'язання педагогічних задач;

- вищезгадане вміння містить три аспекти: мотиваційний, змістовий і дієво-практичний, тому для його ефективного формування треба забезпечити взаємозв'язки між ними;
- такі зв'язки повинні забезпечуватися на кожному етапі процесу формування вміння, що можливо якщо змістовий компонент набуває форму орієнтаційної основи дії, що використовується за поетапного відпрацювання вміння і будується на основі ідей гуманістичної педагогіки.

Необхідною умовою ефективного формування названого вміння є врахування при його побудові структури діяльності по застосуванню знань, яка переплітається з системою формування розумових дій і понять. Формування інтегрального вміння здійснюється спочатку у підсистемі умов правильного виконання дії. Тут використовуються опорні схеми-компакти, що містять теоретичний матеріал у вигляді великих блоків. Роботу за опорними схемами необхідно починати при вивченні перших тем курсу педагогіки. Подальше використання дидактичних знань в процесі формування кожного компоненту інтегрального вміння окремо і цілісно відбувається в підсистемах умов відпрацювання бажаних дій і переносу їх у розумовий план.

Ефективним засобом формування інтегрального вміння є побудована адекватно цілям система педагогічних задач і вправ. Вона повинна забезпечувати гармонійне поєднання рівня проблемності задачі і самостійності суб'єкту. Це забезпечується використанням алгоритму-опори, а також послідовною роботою учнів на всіх етапах формування розумових дій – матеріалізованому, мовному, розумовому.

Суб'єктивною передумовою ефективного протікання досліджуваного процесу є впевненість педагога в необхідності переведення теоретичних знань на мову практики, формування у майбутніх вчителів інтегрального вміння; впевненість в ефективності використаної методики /використання спорних схем, системи педагогічних задач; реалізація ідей і принципів гуманної педагогіки.

Основні положення дисертації відображені у таких публікаціях автора:

1. Формирование педагогических убеждений учащихся в процессе преподавания педагогики. В помощь начинающему учителю: Тезисы научно-практической конференции. - Даугавпилс, 1988. - С. 8-69.
2. Проблема формирования педагогических убеждений у будущих учителей на основе идей педагогики сотрудничества // Идеология обновления и мировоззренческая подготовка студенчества: Тезисы научно-практической конференции. - Даугавпилс, 1989. - С. 20-23.
3. Система работы по формированию у будущих учителей педагогических убеждений на основе идей педагогики сотрудничества // Тезисы Всесоюзной научно-практической конференции "Психология - перестройке народного образования". - М., 1989. - С. 36-37.
4. Анализ передового педагогического опыта - важный путь формирования педагогических убеждений будущего учителя // Профессиональная культура учителя: Тезисы научно-практической конференции. - Даугавпилс, 1990. - С. 17-18.
5. Не раз про педагогіку співробітництва // Радянська школа. - 1990. - № 1. - С. 48-53.
6. Повірити у своє покликання /формування у майбутніх учителів педагогічних поглядів і переконань // Радянська школа. - 1990, № 10. - С. 80-83.
7. Использование опорных сигналов и других приемов активизации при

организации лабораторных и практических работ в курсе педагогики: Методические рекомендации для преподавателей и учащихся педагогических училищ. - Киев: РВМК, 1990. - 60 с.

8. Материалы для проведения педагогических диктантов, самостоятельных, практических и лабораторных работ по педагогике.

Учебное пособие для преподавателей и учащихся педагогических училищ. - Волгоград, 1990. - 173 с.

9. Спорные схемы в преподавании педагогики // Среднее специальное образование. - 1991. - № 3. - С. 17-19.

10. Підготовка майбутніх учителів до використання в роботі передового педагогічного досвіду // Науково-педагогічні проблеми підготовки вчителя у вузі: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. - Київ: КДПІ, 1991. - С. 119-120.

11. Формирование умений применять дидактические знания при решении задач по педагогике // Взаимодействие психолого-педагогической теории и практики в условиях перестройки народного образования: Тезисы докладов X Северо-Кавказских психолого-педагогических чтений. - Ростов-на-Дону. - 1991. - С. 111-113.

12. Використання опорних схем в курсі педагогіки // Початкова школа. - 1991. - № 1. - С. 46-51; № 5. - С. 39-49; № 10. - С. 58-65; № 12. - С. 45-52.

13. Розв'язування задач з педагогіки / теорії навчання / з використанням алгоритмів: Методичні рекомендації для учнів педагогічних училищ. - К.: РВМК, 1992. - 68 с.

Підписано до друку 26.03.1993р. Об. 1, 2. Формат 60x84 1/16.

ДOD КДПІ ім. Драгоманова. Київ, Пирогова, 9.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 140. Безплатно.

О/и
 Журавешко Г. М.
 формування вєднїх
 засїтосовувати дидак-
 тичнї знаннї в проц.
 1993 О/у

а 4. Атеизм и общественный прогресс	4 ч
а 5. Философское и научное обоснование атеизма	4 ч
а 6. Атеизм и религия в социалистическом обществе	2 ч
а 7. Атеистическое воспитание	2 ч

Семинарские занятия

научные основы политики КПСС и Советского государства	2 ч
отношению к религии, церкви и верующим	2 ч
формы и методы атеистического воспитания	2 ч
	24 ч

мечание При изучении темы 3 рекомендуется уделять основное внимание наиболее распространенному в данной местности религиозном направлении

